

ЛЕКЦІЯ 7

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ, НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

До емоційних розладів належать:

- ранній дитячий аутизм (один з найскладніших типів дизонтогенезу, пов'язаний з ранніми тяжкими порушеннями організації стосунків дитини зі світом);
- емоційний розлад, пов'язаний з ранньою розлукою з матір'ю;
- фобічний тривожний розлад дитячого віку;
- змішані розлади поведінки та емоцій.

Ранній дитячий аутизм – це неврологічний, розлад, який порушує здатність дитини до спілкування, до розуміння мовлення, до гри і взаємодії з іншими.

Характерними рисами синдрому раннього дитячого аутизму є...

- порушення здатності до встановлення емоційного контакту;
- стереотипність у поведінці, що проявляється як виражене намагання зберегти постійність умов існування і неможливість стерпіти будь-які незначні зміни, як наявність у поведінці дитини одноманітних дій – моторних (розкачувань, стрибків та ін.); мовленнєвих (вимовляння одних і тих самих звуків, слів, фраз), стереотипних маніпуляцій якимось предметом, одноманітних ігор, пристрасті до одних і тих самих об'єктів, стереотипних інтересів;
- особливі порушення мовленнєвого розвитку (аутизм, ехोलалія, мовленнєві штампи, стереотипні монологи, відсутність у мовленні першої особи тощо), змістом яких є порушення можливості використовувати мовлення з метою комунікації.

Здібності, розвиток і поведінка дітей з аутизмом можуть коливатися в широких межах. Аутизм – це порушення розвитку, яке негативно позначається на здатності дітей до навчання. У таких випадках дуже важливими є рання діагностика і застосування відповідних навчальних програм. Під час розроблення індивідуальних навчальних програм для малят з аутизмом насамперед треба звертати увагу на поліпшення комунікативних, соціальних і когнітивних умінь, поведінки, самообслуговування. Для ефективного навчання і розвитку цих дітей групове середовище повинно бути структурованим, а заняття мати точно визначену послідовність. Діти з аутизмом навчаються і розвиваються краще, коли одночасно отримують візуальну і словесну інформацію. Для них дуже важливою є взаємодія зі здоровими ровесниками, оскільки однолітки можуть бути для них зразками в набутті мовленнєвих, соціальних і поведінкових умінь.

Аутична дитина доволі часто потрапляє до дошкільного навчального закладу. Спонукає батьків до цього не тільки необхідність вирішення певних життєвих ситуацій, але й надія на те, що, потрапивши колектив дітей, дитина почне з ними якимось чином взаємодіяти або хоча б поступово звикне перебувати серед них, можливо, буде щось ними повторювати, можливо, чомусь навчатимуть досвідчені педагоги, що ніяк не виходить вдома.

Дитина з вираженими труднощами спілкування і довільною організацією поведінки, з одного боку, не прилаштована до життя в дитячому колективі, з іншої, не маючи позитивного досвіду перебування в ньому, вона і не зможе набути потрібних навичок комунікації, розуміти і враховувати в своїх діях бажання та інтереси інших людей, буде

мати виражені труднощі надані під час фронтальних занять з педагогами. Якщо можливо, такий досвід треба хоча б дозовано отримати ще до школи.

Реальний емоційний вік дитини з емоційними порушеннями, яка за паспортним віком є дошкільником, значно менший. Тому така дитина, приходячи до дошкільного закладу, має труднощі адаптації, характерні, скоріш, для дитини ясельної групи. Насамперед, це проблема відриву від матері, до якої вона дуже тісної прив'язана.

Для аутичної дитини найсприятливішими обставинами перебування в дитячому садку є наявність у групі доброї виховательки або няні, яка тепло й ніжно ставиться до дитини, у якої вистачить фізичних і душевних сил підтримати такого малюка. Відтак, найбільш прийнятним способом звикання й отримання мінімального комфорту є буквально прив'язування дитини до виховательки – вона постійно ходить з нею за ручку, сидить у неї на колінах. У цьому випадку дитина приживається в садку, оскільки отримує необхідну їй дозу тактильного контакту.

Ще однією звичайною проблемою є освоєння таких фрагментів життєдіяльності дитини в дошкільному закладі, як денного сну, приймання їжі, самостійного ходіння в туалет. Перебуваючи в дошкільному закладі, аутична дитина зазнає у побутовій адаптації особливо багато труднощів, оскільки вона не просто чутлива до нової обстановки, для неї вкрай важливо дотримання усіх звичних деталей в усіх процедурах, у всіх засвоєних навичках. Така дитина – великий консерватор. їй потрібні певна тарілка й чашка, вона перебірлива в їжі, відмовляється коштувати незвичну їжу, для такої дитини може бути проблемою переодягнутися в групі (наприклад, зняти колготки і вдягнути шкарпетки). Тому ті навички, якими дитина вже володіє вдома, не можуть їм допомогти в новій обстановці в силу стереотипності її поведінки.

Варто бути готовим до того, що засвоєння цих навичок потрібно буде починати ніби заново. Але в цьому випадку вони будуть засвоєні швидше, і дитина поступово почне вчитися новому. Вихователі тепер можуть спонукати батьків переносити нові набуті вміння у домашні умови. Така робота зазвичай проходить доволі успішно і допомагає дитині набути більше способів побутової адаптації, а відтак – стати менш стереотипною у поведінці.

Ще однією проблемою дитини є її повільність. Вона може просто наче не чути звернення або не йти за ним, не розуміти вимоги. Характерним є й такий варіант, коли дитина починає робити те, що її просять, але набагато пізніше, коли цього вже ніхто не чекає і всі вже давно перейшли до іншого заняття. Том)? увага вихователя має охоплювати і те, що відбувається в цілому, і дитину, яка із запізненням виконує інструкції, тому що, не отримуючи від дорослого підкріплення свого долучений до загальних дій, вона може припинити свої нерішучі спроби.

Наступна проблема – це входження в групу інших малюків, постійна присутність в ній. Зазвичай аутична дитина проводить час осторонь від дітей, не долучається до загальних ігор, «є відсутньою» на заняттях, не бере участі у святах. Проте така дитина все ж таки щось сприймає і чує. Наприклад, удома вона може заспівати пісеньку, яку вчили в садочку (хоча там мовчала), переказати певний епізод із життя садка, назвати імена деяких дітей.

Якщо з дорослим, який поводить себе правильно й обережно, така дитина може встановити контакт, то з дітьми стосунки складаються важче. З одного боку, вона часто їх боїться (гучних голосів, різкості рухів, непередбачувальності їхньої поведінки). З іншого боку, у неї може легко виникнути збудження від великої кількості дітей, від гомінкої, рухливої гри, правил якої вона зазвичай не розуміє. При цьому нерідко

з'являється генералізована агресія, коли така дитина може розкидати іграшки, стукнути іншу дитину, котра стоїть поруч.

В аутичної дитини немає навичок контактів з іншими дітьми, тому вона може підійти і забрати чужу іграшку, яка їй сподобалась, і разом з цим – покійно віддати, коли в неї щось забирають.

З метою успішної інтеграції такої дитини в середовище дітей потрібні спільні зусилля і батьків, і всіх тих людей, котрі перебуватимуть поруч із нею в дошкільному закладі.

По-перше, потрібно розуміти, що такій дитині звикати до закладу потрібно поступово і готувати її до цієї серйозної зміни її звичного життя потрібно завчасно. Перші дні дитину потрібно приводити до садочка на обмежений строк, поступово його збільшуючи. Вдалим першим варіантом такого дозованого відвідування є момент прогулянки в садку. Там бажаною є присутність матері дитини. По-перше, дитині з нею комфортніше і спокійніше, по-друге, вона може познайомити її з дітьми, які відвідують цю групу, нарешті, вона сама може отримати про них певне уявлення і познайомитися ближче з вихователькою. Це дуже важливо не тільки для розуміння тієї атмосфери, де перебуватиме малюк, але й для подальшої спільної з ним переробки вражень дня і поведінки інших дітей, для емоційного осмислювання подій. Цю роботу слід проводити регулярно, годі характерні проблеми інтегрування будуть поставати менш гостро, дитина почуватиметься впевненіше, спокійніше, набуде деякого досвіду ускладнення взаємодії з довкіллям.

Дозування у відвідуванні дошкільного закладу потрібно дотримуватися і надалі: з метою запобігання перенасичення дитини, її утоми від постійного перебування у великій групі, попередження її можливих на цьому фоні афективних зривів. Разом з тим регулярність перебування у дошкільному закладі, певні фрагменти життєдіяльності, які може витримати така дитина, повинні дотримуватися і підтримуватися обережно. Це створить певний звичний стереотип, який сам буде працювати на організацію поведінки дитини і дотримання Деталей якого, обумовлених та емоційно осмислених з близькими дорослими, надаватиме малюку відчуття стабільності й комфорту Від вихователів, звичайно, вимагається додаткова увага до такого дошкільника: йому зайвий раз, індивідуально, слід нагадати, що зараз потрібно робити (сісти за стіл, сходити в туалет, одягнутися), і, взявши його за руку, відвести туди, куди треба. Вкрай важливо, щоб вистачило терпіння не відволікати дитину від заняття, якому вона надає перевагу (приміром, грі в конструктор або складанню пазлів), а дати їй можливість довести розпочату справу до певного завершення. Також варто враховувати, як важко даються такій дитині усі побутові навички, і бути терплячими в їх стимулюванні й підтримці. Потрібно оберегати її і в контактах з дітьми: з одного боку, зацікавити ними, розповісти й пояснити, що вони роблять, у що грають, з іншої – дати можливість побути на дистанції, поспостерігати

Для подолання соціальної дезорієнтації важливо також проводити роботу з цілеспрямованого формування і соціалізації усіх видів дитячої дальності. Треба вчити дитину малювати, відображаючи в малюнку стандартні, типові для її віку сюжети. Потрібно збагачувати сюжети для ігор, що сприятиме налагодженню спілкування з однолітками, тобто має важливе значення для нормальної соціалізації дитини.

Негативне самопред'явлення складається в дошкільному віці у дітей з особливо високою потребою в увазі до себе (тобто з яскраво вираженою демонстративністю). Його прояви є однією з найрозповсюджених причин, які викликають скарги на погану

поведінку. При негативному самопред'явленні, на відміну від соціальної дезорієнтації, порушення загальноприйнятих правил поведінки мають свідомий характер.

Грубість та інші негативні прояви не є наслідком ненавмисного порушення соціальних норм, ці форми поведінки є для дитини засобом привертання до себе уваги оточуючих. Іжособистісна ситуація розвитку при негативному самопред'явленні характеризується високим рівнем конфліктності стосунків дитини з дорослими. В деяких випадках її спілкування з батьками мало не цілком зводиться до взаємних скандалів, які перериваються тимчасовими примиреннями.

Негативне самопред'явлення не припускає наявності будь-якої органічної основи. Часто передумовою виникнення цього психологічного синдрому є уваги до дитини з боку оточення в ранньому віці, яка пізніше була замінена недостатньою увагою. Ця зміна нерідко спричиняється вступом дитини до дошкільної установи.

Основна причина підвищеної демонстративності полягаєш тому, що у дитини в ранньому віці недостатньо буди сформовані змістові форми ділового спілкування з дорослими. Центральною рисою психологічного профілю при негативному самопред'явленні є яскрава демонстративність у поєднанні з уявленням про те, що єдиний спосіб бути поміченим оточуючими – це викликати їх роздратування й обурення. Позиція дитини з цим синдромом – це позиція «жахливої дитини», «хулігана». Основною особливістю діяльності дитини стає постійне порушення правил поведінки. Негативне самопред'явлення складається внаслідок неможливості знайти інші способи задоволення особливо високої потреби в увазі до себе. Негативізм, який при інших варіантах розвитку зазвичай виявляється тільки в період кризи трьох років, у цьому) випадку є постійним фоном дитячої поведінки.

Дорослі своєю поведінкою підтримують уявлення дитини про те, що порушення правил – це найбільш ефективний спосіб привернути до себе увагу. У відповідь на її витівки вони роблять дитині зауваження, «читають нотації» й іншими способами виділяють серед інших дітей.

Парадоксальним чином ті форми спілкування, які дорослі використовують для покарання, стають для демонстративної дитини заохоченням. Справжнім покаранням є тільки позбавлення уваги. Будь-які емоційні прояви дорослого, адресовані дитині, сприймаються нею як безумовна цінність. Не маючи змоги добитися позитивних проявів уваги до себе (похвали, заохочення), вона задовольняється проявам уваги в негативних формах. Вони позбавляють дитину від відчуття своєї повної непомітності й нецікавості для оточуючих. В результаті негативні реакції дорослих слугують підкріпленням провокуючої демонстративної поведінки.

Цілком можливим (і навіть досить поширеним) є парадоксальне поєднання в однієї й тієї ж дитини елементів як негативного, так і позитивного самопред'явлення. Перебуваючи в гостях або на прийомі у психолога, така дитина не забуває говорити «спасибі» й «будь ласка», ввічливо вітатися і прощатися. Зображуючи «ідеальну дитину», вона домагається в гостях практично того ж, чого удома, зображуючи «жахливого хулігана».

За правильної поведінки дорослих негативне самопред'явлення добре піддається корекції. Насамперед, потрібний чіткий розподіл, регулювання уваги до дитини за формулою: увага надається їй не тоді, коли вона погано себе поводить, а коли – добре. Тут головне – помічати дитину саме в ті хвилини, коли вона непомітна, коли не намагається привернути до себе увагу недоречними витівками. Якщо ж починаються такі витівки, потрібно будь-які зауваження звести до мінімуму.

Особливо важливо, щоб дорослі відмовилися від яскравих емоційних реакцій, бо їх-то дитина якраз і домагається. Активно-емоційне ставлення до витівок демонстративного «негативіста» – це фактично не покарання, а заохочення, яке підкріплює асоціальні способи залучення уваги дорослих.

Дуже важливо пам'ятати, що дитину з високою демонстративністю в жодному випадку не можна залишати взагалі без уваги. Вона обов'язково знайде ті або інші способи її привернути. Увага, зацікавленість, емоційно насичене спілкування – все це повинно бути надано дитині в ті (можливо, рідкісні) проміжки часу, коли вона поводить себе добре або хоча б, дещо краще, ніж звичайно. Скандал, який був влаштований нею п'ять хвилин тому, має бути забутий, наче його й не було.

Задовольнити ненаситну потребу дитини з негативним самопред'явленням в увазі до себе буває дуже непросто. Необхідно знайти сферу, в якій вона може реалізувати свою демонстративність. В цьому їй можуть допомогти виступи на дитячих святах (а також підготовка до них), (з тим, щоб, її роботи обов'язково виставлялись на видне місце).

Психологічний синдром сімейної ізоляції – загалом застрявання дитини в системі відносин, характерних для дітей більш раннього віку, її нездатність адаптуватися в дитячій групі. Для дитини з цим психологічним синдромом єдиним середовищем, в якому вона відчуває себе комфортно, є її сім'я.

Найбільш виражені форми, сімейної ізоляції спостерігаються в тих випадках, коли сім'я є замкнутою одиницею, ізолюваною від навколишнього суспільства, яка належить, приміром, до релігійної секти, етнічної або національної меншини тощо. Сімейна ізоляція широко поширена також в сім'ях емігрантів й біженців. Іноді вона розвивається у дітей, котрі, виховуються не батьками, а бабусями й дідусями, чий стиль життя сильно відрізняється від сімей інших дітей через вікову специфіку. У всіх цих випадках через сильну розбіжність між сімейними орієнтаціями й установками, що панують у суспільстві, ускладнене входження дитини в соціальну дійсність.

Психологічні особливості, характерні для дитини з синдромом сімейної ізоляції, – це підвищена залежність, низький рівень самостійності, інфантильність. Часто спостерігається побоювання навколишнього світу, що призводить до уникнення контактів з однолітками. В результаті у дитини не формуються навички спілкування й ще більше поглиблюється її замкнутість у сфері сімейних стосунків, що й складає головну особливість її діяльності.

Реакція соціального оточення на інфантильність і несамотійність дитини представлена, насамперед, гіперопікою з боку батьків, яка підтримує й закріплює її психологічні особливості.

Прогноз подальшого розвитку дитини з сімейною ізоляцією відносно сприятливий. Проблеми соціалізації, спричинені цим синдромом, не призводять до девіантної поведінки. Вони запишаються на рівні труднощів знаходження свого місця в групі, невміння опанувати складні життєві ситуації.

Психолого-педагогічна допомога при цьому синдромі зорієнтована, передусім, на сім'ю дитини. Необхідно поступово знижувати рівень опіки, підвищуючи рівень самостійності дитини й розширюючи її контакти з соціальною дійсністю.

Слід цілеспрямовано навчати дитину спілкуванню в невеликій дитячій групі. Спочатку її треба навчити спілкуватися й співпрацювати з одним-двома партнерами. Загальний принцип участі дорослого в дитячому спілкуванні: якомога більш непомітна допомога, підказка у разі конфлікту або випадіння із загальної справи.

Дітям простіше всього спілкуватися зі старшою дитиною: вона охоче бере на себе роль ведучого, й від них потрібне лише виконання її вказівок. Молодші майже ніколи з цим не сперечаються, визнаючи безумовний авторитет віку. Тому дитині, яка має труднощі у спілкуванні, корисно для початку забезпечити можливість контактів із старшими дітьми. Наступний етап в розвитку навичок спілкування – це контакти з молодшими. Тепер уже вона виступатиме в ролі старшого, й авторитет віку забезпечуватиме успіх її поки що не дуже вмілих спроб організувати будь-яке спільне заняття. Найважче – це спілкування з однолітками. Тут вже доводиться самому знаходити «золоту середину» між командуванням й підкоренням, весь час співвідносити свої наміри з бажаннями інших дітей.

При **хронічній неуспішності** міжособистісна ситуація розвитку характеризується неспівпадінням між очікуваннями дорослих й досягненнями дитини. Ризик її виникнення з'являється тоді, коли з дитиною починаються систематичні заняття, результати яких не влаштовують батьків або педагога. У дітей, які відвідують дошкільні установи, цей період звичайно настає в старшій або підготовчій групі дитячого садка. Діти ж, котрі потребують корекційної допомоги (у зв'язку з сенсорним дефектом або затримкою психічного розвитку), нерідко опиняються в аналогічній ситуації вже в трирічному віці.

Основною особливістю психологічного профілю при цьому синдромі є різко підвищена тривожність, що призводить до дезорганізації дій і низької результативності як основних особливостей діяльності дитини. Позиція дитини з хронічною неуспішністю – це уявлення про себе як про безнадійно поганого учня.

Реакція соціального оточення виявляється в постійній негативній оцінці, що підтримує високу тривожність. Постійні зауваження, незадоволеність батьків і педагога призводять до того, що у дитини падає упевненість в собі, знижується самооцінка. Це, у свою чергу, призводить не до поліпшення, а, навпаки, погіршення результатів.

Природні наслідки високої тривожності – це непродуктивна витрата часу на неістотні деталі, відволікання від роботи на міркування про те, «як буде погано, якщо у мене знову нічого не вийде», відмова від завдань, які вже наперед здаються дитині дуже важкими. Природно, що цей шлях веде до все більш стійких невдач. Постійне побоювання зробити помилку відволікає увагу дитини від значення виконуваних нею завдань.

Так складається заворожене коло; тривожність, порушуючи діяльність дитини, веде до неуспіху, негативних оцінок з боку оточуючих. Неуспіх породжує тривогу, сприяючи закріпленню невдач. Дедалі важче стає розірвати це коло, тому неуспішність і стає «хронічною».

Окрім підвищеної тривожності, існує ще одна умова, без якої хронічна неуспішність не виникає. Це – високий ступінь соціалізованості дитини, установка на старанність, слухняність, некритичне виконання вимог дорослих. Якщо такої установки немає, то дитині більш-менш байдужа невідповідність її досягнень очікуванням дорослих. Звичайно, і в такої дитини може підвищуватися рівень тривоги, але з інших причин.

Передумови, що призводять, зрештою, до хронічної неуспішності, можуть бути різними. Це може бути невідповідність вживаних методів навчання можливостям дитини, неправильна діагностика наявного дефекту. В деяких випадках «слабкою ланкою», що запускає це коло, є завищені очікування батьків. Нормальні, середні успіхи дитини, яку вважали «вундеркіндом», сприймаються батьками (а значить, і нею самою) як невдачі. Реальні досягнення не помічаються або оцінюються недостатньо високо. В

результаті починає працювати механізм, що призводить до зростання тривожності й, унаслідок цього, до реальних невдач.

Можливий варіант, коли підвищена тривожність дитини спочатку формується це через невдачі в навчанні, а під впливом сімейних конфліктів або; неправильного стилю виховання. Спричинена цим загальна невпевненість в собі, схильність панічно реагувати на будь-які труднощі, переноситься пізніше і на навчальні завдання.

Далі складається вже описаний синдром хронічної неуспішності і, навіть при нормалізації сімейних відносин, тривожність не зникає: тепер вона підтримується навчальними невдачами. Незалежно від початкової причини, розвиток за типом хронічної неуспішності відбувається приблизно однаково. Зрештою, у всіх випадках спостерігається поєднання низьких досягнень, різко підвищеної тривожності, невпевненості в собі та низької оцінки дитини оточенням (батьками, педагогами). Всі ці порушення можуть бути подолані, але, поки вони є, успіхи дитини, зрозуміло, продовжують знижуватися.

Головне, що необхідно зробити для корекції хронічної неуспішності, – це забезпечити дитині відчуття успіху. Для цього, насамперед, потрібно дібрати або скласти індивідуальну програму навчання й розвитку, відповідну реальним можливостям. При оцінюванні її діяльності треба керуватися декількома нескладними правилами. Головне з них – у жодному випадку не порівнювати її вельми посередні результати з еталоном (вимогами програми виховання, навчання і розвитку дітей, зразками дорослих, досягненнями більш успішних однолітків).

Дитину потрібно порівнювати тільки з нею самою і хвалити її лише за одне: за покращення її власних результатів. Дуже важливо знайти будь-яку сферу, в якій дитина може виявитися успішною, реалізувати себе, і надати цій сфері високої цінності в очах дитини.

Відхід від діяльності складається у дітей, яким не вдається реалізувати властиву їм демонстративність. Міжособистісна ситуація розвитку при цьому синдромі характеризується тим, що дитина не одержує достатньої уваги з боку дорослих. Це може пояснюватися неблагополуччям у сім'ї або (частіше) заклопотаністю батьків, що не помічають підвищеної потреби дитини в увазі до себе.

Основну особливість психологічного профілю складає поєднання демонстративності з тривожністю. У результаті виникає внутрішній конфлікт, оскільки тривожність стає психологічною перешкодою для реалізації демонстративності. Цей конфлікт вирішується завдяки гіпертрофованому розвитку захисного фантазування, Воно є своєрідною грою, яка відбувається не в зовнішньому, а у внутрішньому плані.

Занурюючись у світ своїх захисних фантазій, дитина «відключається» від зовнішньої активності, уникає участі в заняттях. Зовнішня пасивність є основною особливістю її діяльності.

Реакція соціального оточення, що намагається «повернути» дитину до нудної і нецікавої для неї діяльності; додатково стимулює її відхід у фантазування.

Дитина з відходом від діяльності ніби відсутня на заняттях; не чує адресованих їй питань і вказівок, не виконує завдань. І справа не в її підвищеному відволіканні. Дитина не зосереджена на чомусь сторонньому, а занурена в себе, у свій внутрішній світ, у фантазії і мрії. Фантазування дає змогу заповнити брак уваги. «Ігри подумки» стають засобом задоволення як ігрової потреби; так і потреби в увазі до себе оточуючих.

Звичайне життя для таких дітей недостатньо насичено враженнями, воно здається їм нудним, монотонним. Фантазія надає вихід з цієї повсякденності. У мріях можна

полетіти до Африки, пережити надзвичайні пригоди, викликати загальне захоплення. Іноді навіть створюється відчуття, ідо дитина плуває фантазію і реальність. Вона розказує про якісь вигадані події (звісно, не такі екстравагантні, як політ до Африки), і нерідко батьки вірять її розповідям.

При відході від діяльності, як правило, не розвивається хронічна неуспішність. Звикнувши знаходити задоволення у фантазуванні, дитина мало уваги звертає на свої невдачі в реальній поведінці. При відході від діяльності механізм виникнення і підтримки підвищеного рівня тривожності істотно інший, ніж при хронічній неуспішності.

Вирішальну роль у ньому відіграє конфлікт між прагненням одержувати реальну (а не тільки уявну) увагу та її відсутністю. Так породжується замкнуте коло причин і наслідків: фрустрація (незадоволеність) потреби в увазі породжує тривожність, що блокує ті форми поведінки, за допомогою яких дитина могла б привернути до себе увагу. Це, у свою чергу, підтримує фрустрацію і т. д.

Відхід від діяльності – часта причина скарг педагогів і батьків. Останніх нерідко сильно дратує «брехливість», яка насправді всього лише відображає дитячі фантазії. Разом з тим прогноз розвитку дитини при цьому синдромі загалом сприятливий. Звичка до постійного фантазування сприяє загальному розумовому розвитку, незважаючи на те; що пояснення дорослих часто виявляються пропущеними повз вуха або зрозумілими не до кінця.

Разом з тим, загнана всередину, нереалізована потреба в увазі до себе може призвести до істероїдного розвитку особистості. Тому при сильно вираженому відході від діяльності цей синдром вимагає педагогічної корекції. По-перше, активну уяву дитини треба розвернути в зовнішній формі, спрямувати її на вирішення реальних творчих завдань. По-друге, в цій реальній продуктивній творчій діяльності (малюванні, ліпленні, конструюванні тощо) їй необхідно відразу забезпечити емоційне підкріплення, увагу, відчуття успіху.

Якщо при хронічній неуспішності не має значення, де саме дитині вдасться забезпечити успіх, то при відході від діяльності погрібна така сфера, яка задовольнить, наситить фрустровану потребу демонстративної дитини в увазі до себе. Якщо батьки заперечують наявність у своєї дочки або свого сина будь-яких художніх здібностей, то можна рекомендувати заняття абстрактним живописом. Після показу репродукцій або краще картин на виставці, після того, як дитина переконується в тому, що абстрактний живопис справді існує і користується суспільним визнанням, їй пропонується самій спробувати створити щось подібне. Малювання абстракцій на великих аркушах паперу (краще – кольорового) гуашшю, широким пензликом приречене на успіх. Яскраві декоративні малюнки взагалі добре вдаються дітям, а дітям з розвинутою уявою (як при відході від діяльності) – особливо. Малюнки обов'язково слід вивішувати, прикрашаючи ними групу, квартиру, і показувати всім, хто приходить в групу, будинок. Вони справді красиві, а головне, немає ніяких критеріїв для суворої оцінки і вже тим більше – для засудження.

Вербалізм зазвичай складається в молодшому дошкільному або в ранньому віці. Як видно з назви, психологічний профіль у цьому випадку визначається переважанням вербального розвитку (мовлення і словесної пам'яті) над розвитком інших пізнавальних процесів (сприймання, наочно-дійового і наочно-образного мислення, уяви, довільної уваги).

Основними передумовами виникнення вербалізму є розумова відсталість, затримка психічного розвитку, дитячий аутизм.

Міжособистісна ситуація розвитку при вербалізмі визначається специфічними педагогічними установками сім'ї. Багато батьків (а ще частіше – бабусі і дідусі) вважають мовлення найважливішим і мало не єдиним показником психічного розвитку. Вони докладають усіх зусиль до того, щоб дитина якомога раніше навчилася говорити, вивчають з ним велику кількість віршів тощо. В цьому випадку ігноруються всі дошкільні заняття, окрім тих, які пов'язані з мовленням. Звичайно таку дитину надмірно рано починають навчати читанню і письму. При цьому не надається увага тим видам діяльності дітей дошкільного віку, які роблять основний внесок в розумовий розвиток (дії з предметами, знаряддями, сюжетно-рольова гра, малювання та ін.).

Для цього психологічного синдрому характерна позиція «вундеркінда». Самооцінка дитини завищена. Основна особливість (діяльності дитини з вербалізмом – це виражене переважання вербальної активності над будь-якими іншими її формами. Характерні для дошкільного віку види діяльності не сформовані. Спілкування з однолітками порушується через відсутність спільних інтересів. Спілкування з дорослими формально збережене проте, насправді дитина з вербалізмом не стільки спілкується або діє, скільки демонструє свої здібності оточуючим. Реакція соціального оточення полягає в заохоченні та підтримці вербальної активності. Жваве мовлення, упевнені відповіді на запитання (як правило, лише відтворюють щось почуте раніше) привертають увагу дорослих, які високо оцінюють ці досягнення.

При вербалізмі нерідко спостерігаються неадекватні поведінкові прояви, пов'язані як із завищеною самооцінкою дитини, так і з несформованістю повноцінного орієнтування в соціальній дійсності (унаслідок недорозвинення провідних видів діяльності). Вербалізм нерідко стає основою виникнення інших психологічних синдромів. Так, характерний для нього низький рівень самоконтролю і недостатнє орієнтування в соціальній дійсності можуть призвести до синдрому соціальної дезорієнтації. Вступ до дошкільної установи і пов'язане з цим зменшення уваги, до якої дитина звикла, можуть стати причиною розвитку за типом негативного самопред'явлення. Невдачі на заняттях у дитячому садку, зумовлені недорозвиненням дитячих видів діяльності, можуть спричинити формування синдрому хронічної неуспішності.

Вербалізм вимагає серйозного корекційного втручання, Цей психологічний синдром є одним з варіантів педагогічної занедбаності. Хоча він розвивається у тих дітей, яким, здавалося б, надається дуже багато уваги, але увага ця надається не вдіх формах, які необхідні для повноцінного психічного розвитку.

Загальна рекомендація така.: починати корекційні заняття з дитиною потрібно з того місця в її розвитку, де корисні дитячі заняття припинили розвиватися і почали вихолощуватися у пусті словесні форми. Тому треба заповнювати ті пустоти в дитячому розвитку, які встигли накопичитися за тривалий час.

Займаючись із «вербалістом», рекомендується зупиняти мовленнєвий потік і стимулювати продуктивну діяльність («Ти мені потім розкажеш, як житимуть звірі — спочатку давай їх зліпимо»). Але після того, як завдання виконано, дитині обов'язково треба дати можливість висловитися. Також необхідно формувати повноцінне спілкування з однолітками.